

I

КУЛТУРНА, РЕВОЛЮЦИОННА И НАУЧНА ДЕЙНОСТ

№ 1

Пощенска картичка от Гоце Делчев до Михаил Герджиков

София, 13 май 1899 г.

Michel¹,

Писмото и парите получих.

Изплатих ги на лицата, за които бе ми писал. Ние тук още се разкапваме. Конгресът избра в новия състав тези лица: поручиците: Сарафов², Бозуков³, Давидов⁴, подпор[учик] Ковачев⁵ и доктор Шопов⁶, Георги Петров⁷ цивилни. Към тях числят се още двама от Вътрешната организация, които засега са: Гьорче Петров⁸ и Симон Трайчев⁹. Засега още нищо ново няма, та кой знае занаят?...

¹ Михаил Иванов Герджиков (26 януари 1877, Пловдив – 1947, София), анархист, основател на анархисткия Македонски таен революционен комитет (Женевската група), войвода в Македония и Одринско, член на Главното боево тяло в Одринско през Илинденско-Преображенското въстание, участник във войните (1912 – 1913 и 1915 – 1918), деец на Временното представителство на обединената бивша ВМОРО и на ВМРО (об.), учител. По време на следването си М. Герджиков и С. Радев живеят заедно в една и съща квартира в Женева.

² Борис П. Сарафов (1872, с. Либяхово, Неврокопско – 1907, София), офицер от българската армия, председател на ВМОК, един от ръководителите на Четническата акция на ВМОК през 1895 г., член на Главния щаб на Илинденско-Преображенското въстание в Битолски революционен окръг 1903 г., член на Задграничното представителство на ВМОРО в София. На Б. Сарафов през 1918 г. С. Радев посвещава книгата си „Македония и Българското възрождане“.

³ Антон Бозуков, род. 1869 г. в с. Кортен, Сливенско, майор от българската армия, участник в Четническата акция на ВМОК през 1895 г., войвода и член на ВМОК, участва в Балканската война (1912 – 1913) като командир на 6-а Охридска дружина на МОО, а през Първата световна война служи в 1-ви Софийски полк.

⁴ Тома Давидов (1868, Ловеч – 1903, Оздолени), офицер от българската армия, подпредседател на ВМОК, участник в Четническата акция на ВМОК през 1895 г., ревизор на четите на ВМОРО в Западна Македония, войвода на ревизионна чета на ВМОРО в Битолско.

⁵ Владислав (Славчо) Ковачев (1875, Щип – 1924, София), полковник от българската армия, секретар на ВМОК (1899 – 1901), войвода в Малешевско и Кратовско. През Илинденско-Преображенското въстание е войвода в Щипско, деец и на Македонската федеративна организация, юрист и публицист.

⁶ Д-р Спиридон Д. Шопов (1868, Щип – 1918, Неврокоп), деец на ВМОК, лекар в Искрец, Своге, Перник, Струмица, Неврокоп, санитарен майор, бригаден лекар в щаба на Трета конна бригада в Първа конна дивизия.

⁷ Георги Петров (1862, с. Белица, Разложко – 1914, София), касиер на ВМОК, чиновник в БНБ.

⁸ Гьорче Петров (1865, с. Варош, Прилепско – 1921, София), учител, географ, член на ЦК на ВМОРО и задграничен представител на организацията в София, един от идеолозите на ВМОРО, деец на Временното представителство на обединената бивша ВМРО, председател на Бюрото за бежанците към МВР в правителството на Ал. Стамболийски.

⁹ Симеон Трайчев Радев.

Изпращаме ти 5 екземпляра от „Речта на Емил Анри“.¹ Поздрав от Мерджанов² и Комуната.

Твой Г. Делчев³

Публ. във: Архив Гоце Делчев. Съст. И. Бурилкова, Ц. Билярски. София, 2020, с. 127 – 128.

№ 2

Декларация на Върховния македонски комитет и Арменската революционна федерация до Хагската конференция, съставена от С. Радев

Б. м., 1/13 юни 1899 г.

Декларация

В името на великите принципи на справедливостта и човечността в Хага се свиква международна конференция, със задачата да постави широките основи на всеобщия мир.

Жертви на най-голямата политическа несправедливост на века – независимо от жестокия скептицизъм, който струи от нашата кървяща история, – нашите народи можеха да се надяват, че конференцията в Хага, върна на хуманната мисия, чийто колективен орган тя олицетворява, ще се заеме със съдбата им, този мирен проект не може, разбира се, да бъде реализиран освен чрез справедливо решение на пламтящите въпроси, сътворени от триумфа на бруталната сила.

Същевременно, подчинявайки се на съображения, чиято логика почива на очевидни нарушения на благородните принципи, които мотивираха свикването ѝ, конференцията реши да изключи от официалната програма на своята работа разрешаването на нашия въпрос, постоянна заплаха за мира, като си запазва правото да узакони безмълвно едно състояние на нещата, чието утвърждаване се равняваше на смъртна присъда, произнесена съзнателно срещу съществуването на нашите народи, така изтерзани...

Пред това отношение, провокирано от конференцията в Хага, обединени от еднакви злощастия и от еднаквата необходимост да се защитим, ако ние днес издигнем глас, това не е съвсем за да показваме страданията си пред цивилизацията свят, нито за да защитим каузата на нашето освобождение. Трагичният

¹ Емил Анри (1872, Барселона – 1894, Париж), анархист и терорист. Става дума за защитната реч на Е. Анри пред Парижкия съд за терористичната си дейност. Съдът го осъжда на смърт и е гилотиниран на 21 май 1894 г.

² Светослав Мерджанов (1876, Карнобат – 1901, Одрин), анархист, член на Македонския тасен революционен кръжок в Женева и на групата на „гемиджиите“, деец на ВМОК, одрински войвода. Заловен е от турците заедно с Христо Хаджилиев, Бедрос Сиремджиян и Оник Торосиян и са обесени в Одрин през 1901 г.

³ Гоце (Георги) Делчев (1872, Кукуш – 1903, с. Баница, Серско), екзархийски учител в Щип и Банско, член на ЦК на ВМОРО и задграничен представител на организацията в София, ръководител на четническия институт на ВМОРО, войвода. Картичката е адресирана до Женева, където М. Герджиков е бил студент.

отблясък на нашата съдба ни освобождава от мъчителното задължение да изброяваме ужасите на положението си; що се отнася до каузата на свободата ни, тя е извоювана отдавна пред съда на социалната съвест на човечеството. Ние издигаме глас единствено за да обявим тази истинска юридическа конспирация, издигната срещу нас под блестящата мантия на извечните принципи и за да декларираме пред светлото обществено мнение на света, че решенията на конференцията в Хага ще бъдат за нас лишени от характера на задълженията, тъй като нашите народи мъченици стенат под варварския и коварен режим, заклеймен от най-възвишените гласове, като отвратително петно върху блясъка на нашата цивилизация.

Нашето кървящо минало, нашето настояще, тръпнещо от жестокости и безбройни кошунства, застрашено бъдеще, в чиито перспективи се набелязват ужасни катастрофи със спокойствието на безнаказаността, под кървавото внушение на султана, всичко създава от общите ни битки един свещен дълг, срещу който нищо не ще може да ни спре: защото има едно право по-силно от най-силната воля, това е неписаното право на угнетените да строшат робските си вериги.

Народи, истински миролюбиви и дишащи спокойно, за да ни насочите към спокойното развитие на нашите жизнени сили, знайте, че ние ще оценим по-добре от всеки целта на тази конференция, ако мирът не събуди в нас чудовищното припомняне на насърчените кланета и ако той не днес тържественото потвърждение за едно срамно робство, срещу което властният дълг на нашето съществуване и на нашата чест ни заповядва да се борим до последен дъх.

Върховен македонски комитет

Съвет на Представителите на Арменската революционна федерация
[Печати: „Върховен Македонски Комитет – София“ и „Conseil des Representants de la Federation Revolutionare Armenne“]¹

ЦДА, ф. 85 к, оп. 2, 1 л. Печатно на френски език.

№ 3

Из протоколи на Върховния македоно-одрински комитет, избран на VII македоно-одрински конгрес

София, 8 и 20 август 1900 г.

Протокол № 3

Заседание на 8.VIII.1900 г. Отсъствава Саракинов. Взеха се следните решения:

... 12. Повдигна се въпрос за печата на комитета, който съгласно решението в последния конгрес трябва да се измени.

¹ Инициативата за съвместно действие за поставяне на македонския и арменския въпрос пред Хагската конференция принадлежала на Арменския комитет в Швейцария „Грошак“, който се обърнал за тая цел към Върховния македонски комитет. След отхвърлянето на съвместната им постъпка от конференцията двете организации излезли с обща декларация до конференцията, която била написана от С. Радев. Вж. К. Пандев. Националноосвободителното движение в Македония и Одринско (1878 – 1903), София, 1979, с. 219. Вж. и док. № 6.

Реши се: С този въпрос да се нагърби г-н Симеон Радев и за резултата да се докладва в следующето заседание. ...

Председател: *Сарафов*, Подпредседател: ..., Секретар: *В. Ковачов*, Касиер: *Г. Петров*, Съветници: *Г. К. Минков*.

(Печат: „Върховен македонски комитет – София“)

Протокол № 11

Заседание на 20.VIII.1900 г. Отсъствуват Сарафов и Минков. Присъствуват и членовете от настоятелството на Касапското др[уже]ство (тук). Взеха се следующите решения:

... 2. Одобри се предложениия „печат“ от г-н С. Радева: „Върховен македоно-одрински комитет – София“ „Haut Comite Macedonien et Adrianopolitain – Sophia“, като за направата му се погрижи секретаря. ...

Подпредседател:..., Секретар: *В. Ковачов*, Касиер: *Г. Петров*, Съветници: *Саракинов*.

(Печат: „Върховен македонски комитет – София“)

Публ. във: Княжество България и македонският въпрос. Протоколи от конгресите на Върховния Македоно-Одрински комитет (1895 – 1905). Протоколи от конгресите. Съст. Ц. В. Билярски. София, 2002, с. 185 и 188.

№ 4

Из секретните протоколи на ВМОК, избран от VII редовен македоно-одрински конгрес

София, 25 септември 1900 г.

Протокол № 17

25 септември 1900 г. Отсъствуват Саракинов, Минков и Гьорче Петров. Взеха се следните решения:

1. Да се изпратят на Симеон Радев в Женева сто лева златни за покупката на анархистическите книги, които искаше Делчев.

2. Да се изпратят пари на Симеон Радев за „L'Effort“. ...

Публ. във: Княжество България и македонският въпрос. Протоколи от конгресите ..., с. 242.

Greifswald, 15 Juli, 1905. Мила Сюз,
Такахо време писмо за да рѣши окончателно: гдѣ да прѣка-
рамъ стога. Имаша два проекта. Единия - за Женева, другия,
по романтичностъ ^{отъ Москва} - за Еказеринбургъ, въ Уралъ (на сибир-
ская граница) гдѣто погди те се стѣхъ рѣшишь да иде
съ единъ миль русинъ, Михаилъ Федоровичъ Шурининъ, ураль-
ска хитръ, който ще си иде фѣи стога. Не така се обик-
нахме съ него, те фѣи иска нещѣтливо да ме замъкне
во прѣситѣнахъ и видѣхъ те е лудоуо. Не те ще
сдружа много пари (около 20 рубли за 14 денноуцивалъ
фулане отъ германска граница до Еказеринбургъ!)
- Грѣва Ницо, понеже фѣи е богачъ, та и азъ колко
за оубване имамъ, но важноу е, те ще рѣтѣва да
изгѣба 15 дни оубване и 15 - вубване. А пъкъ, знаешъ
Миничагоу иска нещѣтливо да му напима фѣи
стога нѣбуо за минидерскоу списание "Училищно прѣтѣе"
гдѣто - како си гуръ може би - даваго доволно
богачи которари. Ще изгѣбне желаниго му, понеже
ще взема и добро вознаграждение. Отъ друга сдрука,
и на Кресѣва ще рѣтѣва да пригѣве нѣбуишко. Пък
свѣрхъ Грѣва - прѣдначервалъ съмъ да прѣтѣе така ваканциалъ нас

Писмо от проф. Димитър Михалчев

Копие до П. Шатев.

Господин В. Велчев

21. ред. на „Земь“

Сотис

Господин Велчев,

Известно ми е, че вярно се интересуваме от всички въпроси, които застрашават покой, здравие, и интереси на. Не ни малко се интересуваме и с въпросите застраховане макс.-здр. осиг. казга.

Забелявам че съградността вятар и флуидианни ни; че малко по-голяма въпроса се осигурявания на ~~макс.~~ почитавам ми другаря Корн. и Корданов (Бруевич), и свързано с и мен на А.-м с. Велчев ред. на „Земь“

Съобщавам си разговорите на пътуване във връзка с. Семейство на Бурев.

Благодаря ви за писмата и редакцията на в. „Земь“ дообщи ми се обезпечува.

II

ДИПЛОМАТИЧЕСКА ДЕЙНОСТ

№ 233

Телеграма от г. министър Д. Тончев, председател на Българската делегация в Букурещ до министъра на външните работи.

Изпратена на 24 юли 1913 г. – Получена на 25 юли 1913 г.

Днес се споразумяхме окончателно със сърбите и гърците; подробности за границата с друга депеша. Утре конференцията¹ ще реши, че приема примирие без срок и ще прочете писмото на австро-унгарския пълномощен министър, че Австрия си запазва правото да предизвика ревизия на договора изцяло и специално за Кавала, тъй също и писмото на руския пълномощен министър, че Русия си запазва правото да ревизира решението на въпроса за Кавала, ако този въпрос е от естество да компрометира сключването на мира. След прочитанието им, нашата делегация ще направи декларация за резервата на България, да иска ревизия.

Тончев.

Публ. в Дипломатически документи по намесата на България в Европейската война. Т. I (1913 – 1915). София, 1920, с. 1. (По-нататък Д.Д., т. I.)

№ 234

Телеграма от делегата г. С. Радев в Букурещ до министъра на външните работи.

Изпратена на 25 юли 1913 г. – Получена на 25 юли 1913 г.

Руският пълномощен министър ми каза, че получените днес от него депеша потвърдявали неговото постоянно убеждение, какво Русия ще извади турците от Одрин.

Радев.

Д.Д., т. I, с. 2.

¹ Конференцията е в състав: **Румъния** – Титу Майореску (председател на конференцията), Александре Маргиломан (министър на финансите), Таке Йонеску (министър на вътрешните работи); **Гърция** – Елефтериос Венизелос (министър-председател), Димитриос Панаас (пълномощен министър), Николаос Политис; **Сърбия** – Никола Пашич (министър-председател), Михайло Ристич (пълномощен министър в Букурещ), Мирослав Спалайкович; **Черна гора** – Янко Вукотич (министър-председател), Иван Матанович; **България** – Димитър Тончев (министър на финансите), Иван Фичев (началник на Генералния щаб), Сава Иванчов, Симеон Радев, Константин Станчов.

№ 235

Телеграма от г. министър Д. Тончев, председател на Българската делегация в Букурещ, до министъра на външните работи.

Изпратена на 26 юли 1913 г. – Получена на 27 юли 1913 г.

В днешното заседание на конференцията, Майореску прочете писмата на австрийския пълномощен министър и руския пълномощен министър. Първият прави резерва за целия договор, а вторият само за Кавала. Радев прочете от наша страна декларацията, че сме приели да подпишем мира, след като сме били уведомени от страна на българското правителство за тези резерви от двете велики сили. Въпросът за обезщетението за вреди е окончателно отхвърлен, вследствие на нашия отказ. Ние поискахме общи черковни и училищни правдини за народностите в Гърция, Сърбия и България. Предложението биде отхвърлено от сърбите. Тогава ние отхвърлихме гръцкото предложение. Прие се редакцията на предисловието на договора и на членовете, относящи се до териториялното разграничение. В комисията биде изоставен, по силното настояване на Радева, пасажът, в който се казваше, че мирът е сключен въз основа на принципа на равновесието. Останалите членове на договора ще се приемат в утрешното заседание.

Тончев.

Д.Д., т. I, с. 3.

№ 236

Шифрована телеграма от министър Д. Тончев, шеф на българската делегация за мира в Букурещ до Министерството на външните работи, пратена от там на 27 юли 1913 г., с изх. № 67.

Днес Майореску ми каза, че той желае да се подновят дипломатическите отношения между Румъния и България веднага след ратификацията на договора между двете правителства. Делегацията ще тръгне от тук за Русе вероятно идущата сряда. Разпоредете да чака трен. Необходимо е Радев да остане Букурещ до възстановяването на дипломатическите отношения, защото не трябва да се допуска интервал без наш човек тук; това ще произведе добро впечатление в общественото мнение в Румъния. Независимо от това, има да се решават, веднага след нашето заминаване, много въпроси в които Радев е най-посветен.

Тончев.

Публ. във: *С. Радев*. Лица и събития от моето време. Т. 6. София, 2016, с. 183.

Договор за мир между България, от една страна, и Гърция, Черна Гора, Румъния и Сърбия, от друга

Букурещ, 28 юли 1913 г.

Техни величества кралят на Румъния, кралят на елините, кралят на Черна Гора и кралят на Сърбия, от една страна, и Негово величество царят на българите, от друга, въодушевени от желанието да сложат край на състоянието на война, съществуващо понастоящем между техните държави, искайки по вътрешно убеждение да установят мира между техните народи, така дълго страдали, решиха да сключат окончателен мирен договор. Техните гореуказани величества в изпълнение на това назначават за техни законни представители, а именно:

Негово величество кралят на Румъния: Негово превъзходителство господин Титу Майореску, негов председател на Министерския съвет и министър на външните работи; Негово превъзходителство господин Александре Маргиломан, негов министър на финансите; Негово превъзходителство господин Таке Йонеску, негов министър на вътрешните работи; Негово превъзходителство господин Константин Г. Дисеско, негов министър на вероизповеданията и на общественото образование; генерал-лейтенант-адютант К. Коанда, главен инспектор на артилерията, и полковник С. Христозко, заместник-началник на Генералния щаб на неговата армия.

Негово величество кралят на елините:

Негово превъзходителство господин Елефтериос Венизелос, негов министър-председател, министър на войната; Негово превъзходителство господин Деметре Панас, пълномощен министър; господин Николас Политис, професор по международно право в Парижкия университет; капитан Ат. Ехзодактилиос и капитан С. Пали.

Негово величество кралят на Черна Гора:

Негово превъзходителство генерал сердар Вукотич, негов председател на Министерския съвет, министър на войната, и господин Иван Матанович, бивш шарж д'афер на Черна Гора в Константинопол.

Негово величество кралят на Сърбия:

Негово превъзходителство господин Никола П. Пашич, негов председател на Министерския съвет, министър на външните работи; Негово превъзходителство господин Михайло Г. Ристич, негов извънреден пратеник и пълномощен министър в Букурещ; Негово превъзходителство господин доктор Мирослав Спалайкович, извънреден пратеник и пълномощен министър; господин полковник К. Смилианич и подполковник Д. Калафатович.

Негово величество царят на българите:

Негово превъзходителство господин Димитър Тончев, негов министър на финансите; генерал-майор Иван Фичев, началник на Генералния щаб на неговата армия; господин Сава Иванчов, доктор по право, бивш заместник-председател на Народното събрание; господин Симеон Радев и подполковник от Генералния щаб Константин Станчов.

Които съгласно предложението на правителството на Кралство Румъния се събраха на конференция в Букурещ, снабдени с всички пълномощия, които са в добра и изискана форма.

Между тях се установи пълно съгласие и те се споразумяха по следните клаузи:

Член I

От деня на размяната на ратификациите на настоящия договор ще има мир и приятелство между Негово величество царя на българите, Негово величество краля на гърците, Негово величество черногорския крал, Негово величество румънския крал, Негово величество сръбския крал, както и между техните наследници и приемници, техните държави и съответните поданици.

Член II

Между Царство България и Кралство Румъния старата граница между Дунава и Черно море се поправя съгласно протокола № 5 от 22 юли (4 август) 1913 г. на Букурещката конференция, както следва: Новата граница тръгва от Дунава, по-нагоре от Тутракан по течението на реката и достига до Черно море, на юг от Еркене. Между тия две крайни точки пограничната линия следва трасето, означено върху картите 1/100 000 и 1/200 000, издание на румънския Генерален щаб, и съгласно описанието, приложено към настоящия член. Изрично е уговорено, че България ще събори най-късно в един срок от две години съществуващите фортификационни съоръжения и не ще построи нови в Русе, в Шумен, в промеждутъчната област и в една зона от двадесет километра около Балчик. Една смесена комисия, съставена от еднакво число представители от двете високо договорящи страни, ще бъде натоварена преди изтичането на петнадесет дни от подписването на настоящия договор да приложи в изпълнение на самото място трасето на новата граница съгласно предшестващите постановления. Тая комисия ще установи подялбата на недвижимите имоти и на капиталите, които са принадлежали досега на окръзи, общини или на селища, разделени занапред от новата граница. В случай на несъгласие досежно трасето и мерките за изпълнение двете високо договорящи страни се задължават да се отнесат до трето приятелско правителство с молба да назначи един арбитър, чието решение върху спорните точки ще се счита окончателно.

Член III

Между Царство България и Кралство Сърбия границата следва съгласно протокола, съставен от респективните военни делегати и приложен към протокол № 9 от 25 юли (7 август) 1913 г. на Букурещката конференция, по следното трасе: Пограничната линия тръгва от старата граница, от върха Патарица, следва старата турско-българска граница и водораздела на реките между Вардар и Струма с изключение на горното течение на Струмица, което остава в сръбска територия; тя свършва при планината Беласица, где то ще се свърже с българо-гръцката граница. Подробно описание на тая граница и нейното трасе върху картата 1/200 000 на австрийския Генерален щаб се прилага към настоящия член. Една смесена комисия, съставена от представители на двете високо договорящи страни, по равно число от двете страни, ще се натовари преди изтичането на петнадесет дни от подписването на настоящия договор да тури в изпълнение на самото място трасето на самата граница съгласно предидущите постановления. Тая комисия ще установи подялбата на недвижимите имоти и на капиталите, които са принадлежали досега на окръзи, общини или на селища, разделени занапред от новата граница. В случай на